

Emberemlékezet

Polner Eszter Dorottya
Magyar Képzőművészeti Egyetem
Festőművész szak V. évfolyam

Témavezető: Gaál József, egyetemi docens

Rövid összefoglaló:

Az IMDK-ra leadott munkám fókusz, kezdete és vége a testtel kezdődik. A test, emlékezet, lenyomat és identitás helye. Hogyan jelenik meg, és hogyan „hívható életre” egyértelműen a kép, test és halál összefüggésrendszere? Hogyan függ össze az arc(maszk) és a test a reprezentálni kívánt személlyel? Egyáltalán miért alakulnak ki a reprezentációs formák. Alkotói folyamatomat és módszereimet a múlthoz való kereső-kutató hozzáállás határozza meg. Az elmúlt másfél-két évben erősen foglalkoztat a halál és kép egymáshoz való viszonya, valamint a halállal való szembesülésünk és ennek természetes, vagy „kipróbált” formái. A halálképek jellege különböző társadalmakban az élethez való hozzáállást is megmutatja. A gyász az ünnep, a rítus, még a szomorú, a kötelező is, kiszakítanak minket az idő általános hétköznapiságából egy egészen más szférába. Napjainkban a halál mélységében tabu téma, mert a sorozatosság és a termelékenység miatt túlcsordultunk. Ellökjük magunktól, hogy időt szánjunk a halállal való megbékélésre, mert túl sokat látjuk már mindenütt a kijelzőkről a szenvedés és a halál képeit, a megdöbbentő borzalmakra már immunisak vagyunk. Én azt érzem, erre gyógyír az emlékezés. Az emlékezés alapjául pedig az emberi testet és arcot veszem. A halálban a test is csak önmaga képévé válik, külső rétegévé önmagának: „*a festészet a testek művészete, mert csak a bőrt ismeri, minden részében bőr*”¹

¹ NANCY, Jean-Luc : *Corpus, Kijárat*, Budapest, 2013, 15. oldal

„Nem csak arról van szó, hogy már nem rendelkezünk a halál bennünket bármire is kötelező képeivel, hanem lassan már azoknak a képeknek a halálához is hozzászokunk, amelyek egykor lenyűgöző szimbolikus erejükkel hatottak ránk. Eközben feledésbe merül a képalkotáshoz hasonlóan ősrégi analógia kép és halál között. Ha viszont elég messzire visszakövetjük a képalkotás történetét, a képek a halálhoz, e legyőzhetetlen távolléthez vezetnek bennünket.”

Hans Belting

Az IMDK- ra szánt pályázati anyagom egy egyéves mélyreható kutatás eredménye, amely a Nekropolisz címet viselte. Az elkészült körülbelül 30 olajkép és számtalan tusrajz a halál, a portré, a test vagy corpus és a halotti rituálék némely performatívabb ábrázolásából állt. A célom az volt, hogy azzal a képi hagyománnyal teremtsék kapcsolatot, amelynek a 20. századi interdiszciplináris képelméleti törekvések előtt a nyugati kultúrában elfoglalt helye teljes egészében a művészeti diskurzus árnyoldalára került,². Fő inspirációm az volt, hogy végig jártam különböző archeológiai múzeumokat Olaszországban és Berlinben, amelyek zömében halottkultuszok tárgyait vonultatták fel. Ez azért volt fontos számomra, mert megláttam ezekben a tárgyakban és képekben a legtisztább motivációt, a föld alá rejtett otthonukban, a túlvilágnak, isteneknek, vagy a halott lelkének szóló műalkotásokat. Annak ellenére, hogy ebből a körülbelül 30 olajképből egy 9 festményből álló installációval pályázom elsősorban, fontosnak tartom, hogy bemutassam azt a komplexebb fejlődési ívet, amibe ez beletartozik. Az elméleti kutatásomban azzal foglalkoztam, hogyan függ össze a lenyomatszerűen megfestett portré és test a halállal, az emlékezettel és az identitással, valamint mi az, amit a testhez és archoz fűződő, vagy az által indikált emlékezési folyamat mit adhat számunkra ma.

Byung- Chul Han koreai filozófus műveiben a szubjektum tapasztalatain keresztül keresi a választ, mi okozza azokat azt a bizonyos társadalmi-patológiás helyzetet, amely fennáll napjainkban. Úgy gondolja, a neoliberális kapitalizmus otthontalansághoz vezet, amelyet a termelés és a sorozatosság kényszere, a tartalom eltűnése generál. Ez megbontja azt a mély figyelmet, amelyet, „mint kulturális technikát” a rituális és vallásos gyakorlat fejleszt ki³. A

² BELTING, Hans: *Kép-antropológia, képtudományi vázlatok*, Atlantisz, Budapest, 2003, 166. oldal

³ HAN, Byung-Chul: *A rítus eltűnése, a jelen topológiája*, Typotex, Budapest, 2023, 17. oldal

képekkel Han szerint megtanuljuk az elidőzést. Ám a képek fogyasztásához is sorozatosan vagyunk szokva, . a képek kultikus jellege teljesen kiveszett a képi jelenünkből, amelyet Heidegger a Sixtus Madonna múzeumi tárgyá válásától datál, amely szerinte a nyugati történelem útjának megmutatkozása. „A művészet és vallás viszonyának mára tét nélkülivé vált kérdését tehát a modernitás 1800 körüli születésének idejére tekintve kell rekonstruálnunk”⁴. Gerhard Richter „*A Portrait of Non-Identity*” című cikkébe mottóként emeli be Walter Benjamin mondatát, miszerint nem véletlen, hogy a fotográfia első fókuszpontja a portré volt, ugyanis távollévő vagy halott szeretteink és hozzátartozóink képei az egyetlenek, amelyek, amelyek valamennyiben megőrzik a képek kultikus értékét, a korai fényképeknél az emberi arc és kifejezés múlandóságának melankóliája és gyönyörűsége árasztja a Benjamin-i aura fogalmát.

Az installációban megjelenő nyolc arckép és egy női test képe. A portrék forrásai kárpát medencei népek arcainak etnikai embertani kutatás céljából készült fotói. Az antropológiai kutatásokhoz használt portréformátum a francia rendőrfőnök Alphonse Bertillon szabályrendszere alapján vált az azonosítás rendszerévé. A Sontag-i értelemben vett agresszió, amelyet a fotográfia a „nem beleegyezéssel történt képek” készültekor jelenik meg⁵, valamint az államapparátus a mai napig az identitás meghatározásának és állampolgárai ellenőrzésének egyik fő eszközeként használja (az ujjlenyomat mellett), a formátum tekintetében elengedhetetlen szempont, azonban kép-antropológiai (Belting szerint „*a kép fogalma csak antropológiai fogalom lehet, mivel a képek személyes, vagy kollektív szimbolizáció eredményeképpen jönnek létre, és akár külső, akár belső képekről van szó, a képek szerepe mindig alapvető volt az ember viláértelmezésében, amely képek minden esetben a testben kaptak helyet.*”) szempontból visszavezet minket a kultikus erejű nyugati művészet egyik legfontosabb kiindulási pontjához, a vera-iconhoz, azaz veronika kendőjéhez. A Vera Icon, azaz az „Igaz Icon” amely etimológiáját tekintve a Veronika név és bibliai történet megalkotója is lehet, hitelességét az érintkezés gesztusával bizonyítja. Mivel az ikon ortodox teológia szerint a reprodukció által semmit sem veszít eredeti értékéből, a „festett” ikon egyenértékű és egylényegű az elsővel, tehát az érintkezés gesztusa mindenhol megtörtént. A „nem emberkéz alkotta” kép különleges helyzetbe kerül. Ehhez pedig klasszikus értelemben véve a mágikusan keletkezett lenyomat, „modernebb” értelemben és a fotográfia áll a legközelebb. Sontag szerint, minden fotó egy memento mori, és fényképezni pedig annyi, mint részesévé válni

⁴ BELTING, Hans : *A hiteles kép , képviták, mint hitviták Atlantisz, Budapest,2009, 47.oldal.*

⁵ SONTAG, Susan: *A fényképezésről, Európa Könyvkiadó, Budapest,1999,. 54.oldal*

valami vagy valaki halandóságának.⁶ Didi-Hubermann *Near and Distant: The Face, its imprint and its Place of Appearance* című tanulmányában a lenyomatot méginkább összeköti a távolléttel, mint ahogyan Belting a portrét. Az arclenyomatnak vagy kézlenyomatnak feltételeznünk kell a távollétét, hiszen egyszer ott volt, a tárggyal érintkezett és onnantól fogja máshol kell lennie.⁷ A munkámban nagyon fontos a jelszerűség- A távolság Jean-Luc Nancy *A portré tekintete* című írásában a portrét, mint abszolút szubjektumot határozza meg, azaz önmagáért való és önmagáért létező képet. Az arc vagy fej elválása a testtől az európai hagyományban jelenlévő tudat, miszerint az arc a testet és ezáltal a személyt reprezentálhatja, vagy távollétét jelölheti. Ez a hagyomány olyannyira erős, hogy mikor a személyek azonosításának módszereibe Sir Francis Galton behozta az ujjlenyomatok levételének eljárását 1893-ban, ez „*a brit szigeteken általános megbotránkozást keltett, mivel megkérdőjelezte a hagyományos emberképet, amely mindaddig az arc elsődlegességéhez kötődött*”⁸ Az arc elsődlegessége jelenik meg például a fayoum-i múmiaportrék gyűjtésének 19. századi „módszerében”. Ezeket a „legtermékenyebb” óegyiptomi régészeti ásatások során gyűjtött „portrékat”, vagyis helyesen halotti maszkokat az európai táblaképfestészetben a „portré” műfajába sorolni helytelen. Habár egyértelműsíti azt a közhelyet, miszerint az arc önmagában maszkká válhat, drámai kifejezésekbe, vagy akár a halálba merevedve, a mumifikált test és a halotti maszk viszonya együtt alkotja meg a test reprezentációját. Habár a test maga is képpé válik a halálban és a mumifikálás gyakorlata által a hasonlóságát önmagához arcával együtt elveszíti, ezért azt a maszkkal kell pótolni, amely az óegyiptomi tradíciók és vallás szerint, de már az ókori római festészeti módszerekkel készült el. Ezek közül a „portrék” közül, körülbelül tízezer van ma gyűjteményekben, míg alig tizenöt található eredeti múmiájához, azaz eredeti testéhez erősítve. A festett halotti maszk pedig a halott személyt a hasonlósága révén reprezentálja. Azonban a hasonlóság problémájának kifejtésénél Nancy azt mondja, a kép hasonlósága nem az eredeti alanyhoz, hanem az eredetihez való hasonlóság ideájához hasonlít⁹, Az installációban szereplő portrék, halotti maszkként jelenítik meg a nevüket és testüket vesztett személyeket. „*Annak ellenére, hogy a portré eltávolítja a meztelenséget anélkül, hogy ezzel el is utasítaná, mivel egy másik meztelenséget állít elénk, a szubjektumét*”¹⁰ A munka másik fontos eleme, a múmiaszerűen szűk táblaképkoporsóba zárt vertikális, meztelen test még

⁶ SONTAG, Susan: A fényképezésről, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999., 54. oldal

⁷ DIDI-HUBERMANN, GEORGES: *Near and Distant. The Face, Its Imprint, and Its Place of Appearance* In: *En Face: Seven Essays on the Human Face*. Jonas Verlag Für Kunst Und Literatur, Marburg, 2012, 57. old

⁸ BELTING, Hans : *FACES, Az arc története*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2018, 328. oldal

⁹ NANCY, Jean-Luc : *A portré tekintete* Műcsarnok Nonprofit KFT., Budapest, 20. oldal

¹⁰ u.o 11. old.

jobban elmélyíti az ember sebezhetőségének érzetét. Az arca, már a képen is maszkká válik, szinte elválk a testtől, az egymás mellé helyezett testtel és arccal játszom felcserélhetőség érzetére. Erre a felcserélhetőségre pedig az egyik legősibb példa a Hohle Fels-i barlangban talált 35 000-40 000 éves 6cm magas elefántcsont-szobrocska, amelyen a fej mérete elhanyagolható a testhez képest, vagy hiányzik, így aki amulettként viselte, a szobor feje helyét saját fejével cserélte le, így „a behelyettesítő funkció fontosabbá vált, mint a mimetikus”- írja Bredekamp¹¹. Az idősödő nő teste a névtelen arcok halotti maszkjaival egyúttal a személyiség maszkjaivá is válnak. Ez egyszerre hordozza a választás kényszerének tragédiáját (hogyan milyen personát öltünk), vagy az emberi áldozatszerepet, és a halál tapasztalatát, amely egyesíti az egyest az általánossal, és emberré teszi az embert. Utóbbi szempont sokkal erősebb volt a képek elkészítésénél tekintve, hogy a fehér vásznon lazúrból megfestett test képe a lenyomat és érintkezés gesztusának tekintetében, hasonlóan ahhoz, ahogyan a portrék a vera-icont, a torinói leplet veszik alapul. A halálban való arcot vesztett ember, és a választható maszkok felvételének lehetősége mutatkozik meg pl. James Ensor Tükör csontváz c. rajzán, ahol a tükörben ránk néző önarckép-csontváz tekint ránk (és önmagára) szemlélve a falra akasztott groteszk maszkokat.

A maszkokat pedig mi vesszük fel és ők pedig használnak minket. A biztos pont a test. az üres térben lebegő, szorongó test. Női test, de férfi test is lehetne. Ha Nancy abszolút szubjektumnak nevezi a portrét, máshol pedig az Isten vagy az Isten képe (Krisztus) az abszolút szubjektum. Ahogy a modellt rajzolom majd megfestem valami általános emberit szeretnék létrehozni(keresni). Humanista, empatikus módon. közben én az önarcképemet látom a különböző halotti maszkokban, mertember létezésében bizonytalan lény, de „Az önmagát illető bizonytalanság ébreszti benne a hajlamot, hogy önmagát, mint másikat képben pillantsa meg”

12

¹¹ BREDEKAMP, Horst : *Képaktus Typotex, Budapest, 2020, 35. oldal*

¹² BELTING, Hans : *Kép-antropológia, képtudományi vázlatok, Atlantisz, Budapest, 1999, 14. oldal*

Bibliográfia:

BELTING, Hans : A hiteles kép , képviták, mint hitviták Atlantisz, Budapest, 2009.

BELTING, Hans : FACES, Az arc története, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2018.

BELTING, Hans : Kép-antropológia, képtudományi vázlatok, Atlantisz, Budapest, 2003.

BREDEKAMP, Horst : Képaktus Typotex, Budapest, 2020.

DIDI-HUBERMANN, George : Near and Distant. The Face, Its Imprint, and Its Place of Appearance In: *En Face: Seven Essays on the Human Face*. Jonas Verlag Für Kunst Und Literatur, Marburg, 2012.

HAN, Byung-Chul: A rítus eltűnése, a jelen topológiája, Typotex, Budapest, 2023.

NANCY, Jean-Luc : A portré tekintete Műcsarnok Nonprofit KFT., Budapest

NANCY, Jean-Luc : Corpus, Kijárat, Budapest, 2013.

SONTAG, Susan: A fényképezésről, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999.